İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:50. (Mart 2014). ss. 39-54

HIRVATİSTAN TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI-TÜRK İMAJI*

Ozan ERÖZDEN**

Özet
Milliyetçi tarih yazımcılığı çerçevesinde kaleme alınarak zorunlu eğitim kurumlarında öğrencilere sunulan ders kitapları, ulus inşasında kullanılan başlıca araçlardan birisidir. Bu çalışmada, Hırvatistan'da ortaokul ve lise düzeyinde okutulan tarih kitaplarında nasıl bir Osmanlı-Türk imgesi oluşturulduğu incelenmiştir. Hırvatistan'da 2007'den bu yana hazırlanan ders kitaplarında siyasi doğruculuk dili ve anlatısının benimsendiği görülüyor. Ancak, kitaplarda yer alan görsellerin seçimi, kullanımı ve benimsenen anlatım tarzı bakımından önemli iyileşmeler kaydedilmiş olsa da, milliyetçi tarih yazımcılığının ana temalarının kitap metinlerine içkin kalması nedeniyle, milliyetçi kalıpları destekleyen, biz-ötekiler ayrımına dayalı bir tarih anlatısının devam ettiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımcılığı, Milliyetçilik, Hırvatistan, Tarih Ders Kitapları

OTTOMAN-TURK IMAGE IN HISTORY TEXTBOOKS IN CROATIA

Abstract
Textbooks proposed in compulsory education institutions, if they are written in line with nationalist historiography, are among the principal tools of nation-building. This paper examines the Ottoman-Turk image given through secondary education history textbooks in Croatia. Since 2007 the language adopted in history textbooks deserves to be qualified as politically correct. There is a considerable improvement, compared to the previous period, as far as narratives and choice of illustrations are concerned. Nevertheless, because of the fact that central themes of the nationalist historiography are preserved in the texts, a history perception supporting nationalist stereotypes based on the divide between "us" and "them" is still present.

Keywords: Historiography, Nationalism, Croatia, History Textbooks

* Bu araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenen bir proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.
** Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, oerozden@yildiz.edu.tr

I- Giriş: Kuramsal Çerçeve

Bir kurgu olarak ulus, bünyesinde farklı unsurlar barındırır[1]. Bu unsurlardan ikisi "tarih birliği" ile "öteki imajı"dır. "Öteki" imajı, genel olarak tüm kimlik oluşumlarında önemli bir unsurdur. Kimlik, birçok başka öğenin yanında, "öteki"ne atıfla oluşturulur. Bir başka deyişle, kimlik kurulurken ne olunduğu yanında ne olunmadığı da tarif edilir; "ben buyum / biz buyuz" denilirken, aynı zamanda "ben/biz bu değilim/değiliz" de tanımlanır. Bu genel perspektifi daha özel bir çerçeveye indirgeyerek, tüm siyasi kimliklerin de "öteki" ya da "yabancı" kavramına başvurmak yoluyla tanımlandığı söylenebilir[2]. Bu olgu, günümüzdeki en önemli, birincil siyasi kimlik olan ulusal kimlik açısından da geçerlidir. Özellikle ulusal kimliğin etnik bir temele atıfla kurgulandığı örneklerde, kimliğin oluşturulmasında "öteki" unsuru ön plana çıkar. John Armstrong, Barth ve Beneviste'in çalışmalarından esinle, etnik grupların kendilerini tanımlamak için, kendi içsel özelliklerinden çok, kendilerini çevreleyen diğer etnik gruplarla olan farklılıklarına atıf yaptıkları savını ileri sürer[3]. Yani, "öteki" imajı, kendini tanımak için yüze tutulan ayna misali, asıl kimliği biçimlendiren temel unsurlardan birisi haline dönüşür.

Ulusal kimlik açısından "öteki" imajının oluşturulmasında, "tarih birliği" unsurunun ağırlıklı olarak devreye girdiği görülmektedir. Tarih birliğini, ulusal olarak nitelendirilen bir tarihsel sürece ilişkin anlatının, ulus olarak nitelendirilen bir toplumsal grubun hafızasında yer etmek suretiyle türdeşlik bilinci yaratması şeklinde tarif etmek mümkündür. Ne var ki, tarih birliği temasının, objektif yöntemler kullanılarak elde edilmiş verilerin işlenmesiyle oluşturulan bir içeriği olduğu düşünülmemelidir. Ernest Renan, 1882 yılında Sorbonne'da verdiği "Ulus Nedir?" başlıklı ünlü konferansın giriş bölümünde, çarpıcı bir biçimde, kolektif hafıza kaybının ve tarihi çarpıtmaların bir ulusun oluşturulmasında önemli bir etken olduğunu belirttikten sonra, ulusu oluşturan bireylerin ortak noktalarını ortaya çıkarabilmek için aralarındaki birçok ayrışma noktasını unutmaları gerektiğini söyler[4]. Renan'ın sözünü ettiği, esasında, ulusçu tarih yazımcılığının benimsediği ana yöntemdir. Ve bu yöntem, yani unutma-hatırlama, unutturma-hatırlatma ilişkisi sadece "kendi"ne yönelik değil, "öteki"ne yönelik olarak da ortaya çıkacaktır.

Ulusçu tarih yazımcılığı üzerinden oluşturulan "kendi" kurgusunun ve "öteki" imajının ulus olarak belirlenen toplumsal gruba yaygınlaştırılmasında örgün eğitim sistemi önemli bir işlev görür. Uluslaştırma (nation-building), türdeş olmayan bireyleri türdeş kılma ve türdeş bir bütün içinde olduklarına inandırma çabasıdır[5]. Uluslaştırmada kullanılan temel araçlardan

---

[1] Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, XII Levha Yayınları, İstanbul 2008, genişletilmiş 2. bası, s. 105 vd.

[2] Bkz. Roger Dadoun, "Psychanalyse et politique", in P. Ory (sous la direction de); **Nouvelle histoire des idées politiques**, Hachette Pluriel, Paris 1987, s. 674-675.

[3] Bkz. John A. Armstrong, **Nations before Nationalism**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982, s. 4-5.

[4] Ernest Renan, "Qu'est-ce qu'une nation?", in **Qu'est-ce qu'une nation et autres essais politiques**, Presses Pocket, Paris 1992, s. 37-56.

[5] Peter Alter, uluslaştırmanın amacını "toplumun farklı kesimlerini, sosyal, siyasal ve kurumsal açıdan bütünleştirmek ve uyumlu hale getirmek" olarak belirlemektedir (Peter Alter, **Nationalism**, Edward Arnold, 2nd edition, 1994, s. 14). Benzer bir görüş için bkz. Mario Albetini, "L'Idée de

birisi okul, yani eğitimdir. Merkezi biçimde saptanan ders programlarına göre yürütülen zorunlu eğitim yoluyla bireylere "tarihsel birliktelik" düşüncesi de verilmiş olur. Ernest Gellner'in, Renan'ın "Ulus Nedir?" başlıklı konferansında sözünü ettiği ünlü plebisitinin[6] her gün olmasa bile, en azından her ders yılı açılışında gerçekleştiğini belirtirken ifade etmek istediği bu olgudur[7]. Dominique Schnapper de, toplumun iç kenetlenmesi olarak tanımlanabilecek bir entegrasyonun ancak okul kanalıyla gerçekleşeceğini söylemektedir[8].

Bu çalışmada, yukarıda tanımlanamaya çalışılan kuramsal çerçeveden hareketle, Hırvatistan tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajı incelenecektir. Bu inceleme sonucunda, Hırvatistan'da okutulan tarih ders kitaplarındaki Osmanlı-Türk imajının ulusçu tarih yazımcılığı çerçevesinde mi, yoksa daha nesnel-bilimsel olarak tanımlanabilecek başka bir çerçevede mi oluştuğuna ilişkin bir kanıya varılmaya çalışılacaktır.

II- Hırvatistan Eğitim Sistemi ve Tarih Eğitimi

Hırvatistan üniter bir devlet yapısına sahiptir. Dolayısıyla, idarenin tekliği esasına göre yönetilmektedir. Bu bağlamda, eğitim sistemi de merkezdeki (Zagreb) Bilim, Eğitim ve Spor Bakanlığı (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa) üzerinden yürütülmektedir. Ders kitaplarının hazırlanmasında 2005 yılına kadar bu Bakanlık tek hazırlayıcı konumundaydı ve ders kitapları "Okul Kitapları" (Školska knjiga) adını taşıyan bir yayınevinde basılmaktaydı. Ne var ki, 2005 yılından sonra kitapların tek elden hazırlanması yöntemine bir son verilmiştir. Bu tarihten itibaren kitaplar bağımsız yayıncılar tarafından hazırlanıp yayınlanmakta, daha sonra da Bakanlık mevcut yayınlar arasından seçtiklerini öğrencilere önermektedir. Bu olgu, her ders yılında farklı ders kitaplarının seçilip öğrencilere sunulabilmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu incelemede geniş dağıtım yapan iki farklı yayınevince, Profil ve Alfa yayınevleri tarafından hazırlanan ders kitapları[9] ele alınmıştır.

Nation", in **Annales de la philosophie politique** 8: L'idée de nation, PUF, Paris 1969, s. 12.

6 Renan, ulusun gönüllü birliktelik esasına dayandığı şeklindeki düşüncesini, ulusun her sabah uyanıldığında tekrarlanan bir plebisit olduğu metaforuyla anlatmıştır. Bkz. Renan, a.g.e.

7 Ernest Gellner, **Culture, Identity, and Politics**, Cambridge University Press, 1987, s. 17.

8 Bkz. Dominique Schnapper, **La communauté des citoyens**, Gallimard, Paris, 1994, s. 41.

9 Bu kitaplar şunlardır: Profil yayınevi kitapları: Tina Matanić - Toni Rajković, **Povijest 5** (udžbenik za peti razred osnovne škole) **metinde P5-P olarak geçmektedir**; Neven Budak - Marija Mogorović Crljenko, **Povijest 6** (udžbenik za šesti razred osnovne škole) **metinde P6-P olarak geçmektedir**; Damir Agičić - Snježana Koren - Magdalena Najbar-Agičić, **Povijest 7** (udžbenik za sedmi razred osnovne škole) **metinde P6-P olarak geçmektedir**; Snježana Koren, **Povijest 8** (udžbenik za osmi razred osnovne škole) **metinde P8-P olarak geçmektedir**; Maja Ferček - Tatjana Medić Posavec - Vladimir Posavec, **Povijest 1** (udžbenik za prvi razred gimnazije) **metinde P1-P olarak geçmektedir**; Damir Bulat, Šime Labor, Miroslav Šašić, **Povijest 2** (udžbenik za drugi razred gimnazije) **metinde P2-P olarak geçmektedir**; Damir Agičić - Nikola Anušić - Petar Bagarić, **Povijest 3** (udžbenik za treći razred gimnazije) **metinde P3-P olarak geçmektedir**; Goran Miljan - Ivica Miškulin, **Povijest 4** (udžbenik za četvrti razred gimnazije) **metinde P4-P olarak geçmektedir**.
Alfa yayınevi kitapları: Stjepan Bekavac – Marija Bradvica – Miroslav Rozić, **Povijest 5** (udžbenik za peti razred osnovne škole) **metinde P5-A olarak geçmektedir**; Ante Birin – Miroslav Rozić – Tomislav Šarlija, **Povijest 6** (udžbenik za šesti razred srednjih skola) **metinde P6-A olarak geçmektedir**; Stjepan Bekavac – Siniša Kljajić – Miroslav Rozić, **Povijest 7** (udžbenik za sedmi raz-

Hırvatistan'da eğitim sistemi ve müfredatın oluşturulmasına ilişkin kurallar ve ilkeler Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreciyle birlikte önemli bir değişikliğe uğramıştır. 2000'li yılların başında gözlenmeye başlayan bu değişim, ülkenin 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamasıyla birlikte yapısal bir dönüşüm halini almıştır. Bu sürecin yönünü belirleyen temel belgeler Hırvatistan Bilim, Eğitim ve Spor Bakanlığı öncülüğünde hazırlanmış ve peyderpey uygulamaya konulmuştur. Bu belgelerden ilki "Okul Öncesi Yetiştirme ve Eğitim ile Zorunlu Öğretim ve Orta Öğretim Ulusal Müfredatını Hazırlama ve Geliştirme Stratejisi Belgesi"dir[10]. Bu belge, Hırvatistan hükümeti tarafından 2005 yılında benimsenen beş yıllık "eğitim ve öğretim sistemini geliştirme planı"[11] doğrultusunda küreselleşme ve Avrupa entegrasyonu olguları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu belgede dikkati çeken olgu, temel ve orta öğretimin geliştirilmesindeki beklentiler arasında "kendi kültürüne ve başka ulusların kültürlerine olumlu (pozitif) yaklaşımın yaygınlaştırılması"na da yer verilmiş olmasıdır. Daha sonra bu çerçevede hazırlanan "Ders Kitapları Standartları" belgesinde de[12], "etik kurallar" bölümünde ders kitaplarının kültürlerin, dinlerin, uygarlıkların ve etnik grupların nesnel (objektif) ve yeterli içerikle sunar ve gerek Hırvatistan'da gerek Avrupa'da ve Dünya'daki ulusal grupların değerlerine saygı duymaya yönlendirir biçimde hazırlanması kuralı getirilmiştir[13]. Bu çerçevede son olarak "Okul Öncesi Yetiştirme ve Eğitim ile Zorunlu Öğretim ve Orta Öğretim Ulusal Çerçeve Müfredatı"[14] hazırlanmıştır. Çerçeve müfredatta tarih eğitimine ilişkin konulara hem disiplinler arası konular başlığında hem de toplum ve insan bilimleri alanında yer verilmektedir. Disiplinler arası konularda "yurttaşlık eğitim ve öğretimi" başlığında, demokratik yurttaş yetiştirme kapsamında kendi grubu ve diğer gruplar hakkında saygı ve karşılıklı anlayışı teşvik eden bir müfredat tanımı yapılmaktadır[15]. Benzer bir müfredat içeriği "geçmiş olaylar, insanlar ve toplum" başlığı altında spesifik olarak tarih öğretimi için de belirlenmektedir[16].

Hırvatistan'ın AB'ne tam üyelik süreciyle örtüşen eğitimdeki bu yapısal dönüşümün sonucu olarak, aşağıda da belirtileceği gibi, ders kitaplarındaki öteki imajı ve kendi imajı objektif ve olumlu yönde değişiklik göstermesi beklenecektir. Bu değişiklik daha önceki

---

red srednjih skola) **metinde P7-A olarak geçmektedir**; Stjepan Bekavac – Mario Jareb – Miroslav Rozić, **Povijest 8** (udžbenik za osmi razred srednjih skola) **metinde P8-A olarak geçmektedir**; Damir Mijatović, **Povijest 1** (udžbenik za prvi razred gimnazije) **metinde P1-A olarak geçmektedir**; Ante Birin – Tomislav Šarlija, **Povijest 2** (udžbenik za drugi razred gimnazije) **metinde P2-A olarak geçmektedir**; Stjepan Bekavac – Robert Skenderović, **Povijest 3** (udžbenik za treći razred gimnazije) **metinde P3-A olarak geçmektedir**; Miroslav Akmadža – Mario Jareb – Zdenko Radelić, **Povijest 4** (udžbenik za četvrti razred gimnazije) **metinde P4-A olarak geçmektedir**.

[10] Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Zagreb 2007

[11] A.g.b. s. 9.

[12] Udžbenički standard < http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2194 > (1 Mart 2012)

[13] Bkz. a.g.b. madde: 2.4.2.g ve 2.4.2.h

[14] Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Zagreb 2011

[15] A.g.b. s. 46-47.

[16] A.g.b. s. 183.

dönemlerde tarih ders kitaplarında yer alan imajla karşılaştırmalı olarak incelendiğinde daha iyi anlaşılır olacaktır[17].

Hırvatistan'da ulusal eğitim sistemi 8 yıllık bir zorunlu temel eğitim yanında, "orta öğretim" olarak adlandırılan dört yıllık lise eğitimini içermektedir. Tarih eğitimi, 8 yıllık temel eğitimin 5. yılında başlamakta ve lise eğitiminin son yılına kadar devam etmektedir. Bu eğitim çerçevesinde hem temel eğitimde okullarında hem de liselerde konular aynı kronolojik çerçevede işlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle temel eğitimin 5. sınıfı ile lise eğitimin 1. sınıfında, temel eğitimin 6. sınıfı ile lise eğitimin 2. sınıfında, temel eğitimin 7. sınıfı ile lise eğitimin 3. sınıfında ve temel eğitimin 8. sınıfı ile lise eğitimin 4. sınıfında aynı tarihsel dönemler incelenmektedir, ancak lise müfredatında konular biraz daha ayrıntıya girilerek aktarılmaktadır. Buna göre, temel eğitimin 5. ve lise eğitiminin 1. sınıfında tarih öncesi ve antik çağ konuları; temel eğitimin 6. ve lise eğitiminin 2. sınıfında ortaçağ, yeniçağ ve erken yakınçağ konuları; temel eğitimin 7. ve lise eğitiminin 3. sınıfında 19. Yüzyıl sonu, 20. Yüzyıl başına kadar modern çağ konuları; temel eğitimin 8. ve lise eğitiminin 4. sınıfında ise 20. yüzyıl tarihi incelenmektedir. Bu kronolojik çerçeve içinde temel eğitimin 6. ve 7., lise eğitiminin ise 2. ve 3. sınıflarında Osmanlı İmparatorluğu gündeme gelmektedir. Her iki eğitim sürecinin son yıllarında okutulan tarih dersleri kapsamında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ya müstakil başlık olarak ya da başka konularla bağlantılı biçimde ikincil bir tema olarak ele alınmaktadır.

III- Ortaçağ, Yeniçağ ve Erken Yakınçağ Tarih Anlatısında Osmanlı-Türk İmajı

Bu başlıkta, esas olarak, temel eğitimin 6., lise eğitiminin ise 2. sınıflarında okutulan kitaplarda[18] Osmanlı-Türk imajı ele alınacaktır. Bunun öncesindeki tarih müfredatında, yani temel eğitim 5 ve lise 1. sınıflarda okutulan, tarih öncesi dönemle antik çağ tarihinin ele alındığı kitaplarda[19], beklenebileceği üzere, Osmanlı ya da Türk konusu geçmiyor. Ancak bu kitapların işlediği ilk konuların yer aldığı "giriş" başlıklarında[20] "tarih nedir", "tarih yazımcılığı" gibi bahislerde öğrencilere sunulan bilgilerden bazıları, daha sonraları öğrencilerin karşısına çıkacak diğer konuları ve bu bağlamda özellikle bu incelemenin konusunu oluşturan Osmanlı – Türk imajını anlamlandırma açısından burada anılmaya değer nitelikte. Bu başlıklarda göze çarpan ilk nokta, tarihi sınıflama ve ele alma biçimlerinin göreli olduğu bilgisinin verilmesidir. Temel eğitim öğrencilerine, Roma takviminin farklı, Hıristiyan takviminin farklı, Müslüman takviminin farklı olduğu açıklanıyor, bunun nedeni olarak da her topluluğun tarihi kendi açısından önemli olaylara göre kategorize edip, aktardığı söyleniyor. Bu bilgi, tek bir tarih anlatısı olmadığı, farklı tarih anlatıları olabileceği düşüncesinin yerleştirilmesi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, lise tarih derslerinin başlangıcında da, tarih yazımcılığı (historiografija) konusu

[17] Daha önceki dönemde Hırvatistan tarih ders kitaplarında yer alan Osmanlı imajı için bkz. Mirna Žunić, **Hırvatistan'da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Algısı**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi (yayınlanmamış), 2008.

[18] P6-P, P6-A, P2-P ve P2-A

[19] P5-P, P5-A, P1-P ve P1-A

[20] P5-P, s. 6-13; P5-A, s. 6-15; P1-P, s. 8-17; P1-A, s. 6-17.

ele alınıyor ve farklı çağlarda farklı tarih yazımcılığı yöntemleri benimsendiği açıklanıyor. Bu da tarih yazımcılığı çeşitleri yoluyla farklı tarih anlatılarının söz konusu olabileceğini göstermesi açısından, öğrencilerde tarih hakkında farklı yaklaşımlara açık olmayı teşvik eden olumlu bir bilgi olarak tanımlanabilir. Ne var ki, tarih yazımcılığı hakkında verilen bilgilerde modern çağ tarih yazımcılığının milliyetçi tarih yazımcılığı olduğu belirtiliyor, ancak bu konuda herhangi bir sorgulamaya girişilmiyor. Nitekim, ardından Hırvat milli tarih yazımcılığının doğuşu ve gelişimi aktarılmakta ve bu yöntem herhangi bir eleştiri süzgecine tabi tutulmadan içselleştirilmekte. Bu da yukarıda bahsedilen tarihin göreliliği düşüncesini, en azından "milli/ulusal" birimler söz konusu olduğunda ikincil plana iten nitelikte bir açıklama biçimi haline dönüştürüyor. Aşağıda incelenecek metinlerde bu düşünme biçiminin yarattığı sakıncalara konumuzla ilgili olduğu ölçüde değinilecektir.

Bu başlıkta incelenen temel eğitim 6. ve lise eğitimi 2. sınıflarında okutulan kitaplar, hacim olarak Osmanlı – Türk imajıyla ilgili konuların en fazla ele alındığı metinlerdir. Bu metinlerde Osmanlı kavramı ilk olarak, tarih çağlarının sınıflandırılması aşamasında karşımıza çıkar. Bir kitapta verilen bilgiye göre, tarih çağlarının başlangıç ve bitişi tarihi ele alana göre farklılık gösterir; Hırvatlar açısından ortaçağ, 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında en üst düzeyine çıkan Osmanlı fetihleriyle (osvajanje) sona erer[21]. Burada kullanılan dil ilk anda değer yargısı içermeyen, yansız bir dil gibi değerlendirilebilir. Ancak, alt metin, kanımca, tam anlamıyla yansız sayılamaz. Burada, milliyetçi tarih yazımcılığıyla paralel olarak, ulusal siyasi birimin (Hırvatistan – Hrvatska) daha o dönemde toprak bütünlüğü içerir biçimde mevcut bulunduğu kabul ediliyor ve bir "yabancı" unsur olan Osmanlı tarafından bu ulusal siyasi birime saldırıldığı, bu birimin parça parça fethedildiği belirtiliyor.

Bu başlıkta ele alınan ders kitaplarında yer alan, İslam Dünyası'nın incelendiği bölümler[22], konumuzu doğrudan ilgilendirmemekle birlikte, yine "öteki" imajı hakkında önemli veriler içeriyor. Bu bölümlerde, özel olarak Türklerden ve / veya Osmanlılardan bahsedilmiyor, esas itibarıyla Arap Dünyası ele alınıyor. Buradaki anlatının, esas olarak Haçlı seferleri bağlamında Araplarla çatışmalara yer verilmekle birlikte, büyük ölçüde nesnel ve olumlayıcı özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Örneğin lise kitaplarında Arap kültürünün öneminden, bu kültürün insanlığa yaptığı katkılardan ayrıntılı olarak söz ediliyor ve öğrencilere üzerinde düşünülmek için Arapların Avrupa kültürüne yaptığı katkıların ne olduğu sorusu soruluyor[23]. Ne var ki, İslam'ın ve Müslüman toplulukların "öteki" olduğu, "biz" kavramına dâhil olmadığı mesajı net bir şekilde okura iletiliyor. Örneğin, temel eğim kitaplarında bu bölüm için kullanılan başlıklar "Avrupa ve İslam Dünyası: Temaslar ve Karşıtlıklar" (dodiri i suprotnosti)[24]. Bu ifade, Avrupa ve İslam'ı birbirinden ayrı duran, arada temas olsa da karşıtlık da barındıran iki farklı birim olarak yansıtıyor.

[21] P6-P, s. 7
[22] P6-P, s. 67-77; P6-A, 92-99;
[23] P2-P, s. 50-52.
[24] P6-P, s. 67

Aynı ifade tarzı ve bunun uzantısı algılayış biçimi Osmanlı İmparatorluğu ve Türkler açısından da karşımıza çıkıyor. Temel eğitim kitaplarında Osmanlı İmparatorluğunun ele alınan dönemde Hırvatistan'la ilişkilerinin detaylı biçimde işlendiği bölümün başlığı "Osmanlı ve Avrupa" olarak konulmuş[25]. Böylelikle, Osmanlı ve Avrupa birbirinden farklı iki birim olarak yansıtılıyor. Lise kitaplarında ise ana başlıklar Osmanlı İmparatorluğunu doğrudan Avrupa'nın karşısına yerleştirir biçimde atılmış değil, ancak alt başlıklarda bu vurgu örtülü biçimde seziliyor. Örneğin, bir kitapta "Osmanlı" ana başlığının hemen altında "neden Osmanlı feodalizmi Avrupa devletlerinin feodalizminden daha etkilidir" sorusu soruluyor[26]. Öte yandan, lise kitaplarında, temel eğitim kitaplarından farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğunun idari ve toplumsal yapısı ayrıntılı olarak incelendiği ve öğrencilere bu çerçevede geniş bilgi aktarıldığı gözleniyor[27]. Bu da, objektif bilgi aktarımı kapsamında değerlendirilebilecek olumlu bir noktadır kanımca.

Temel eğitim kitaplarında "Osmanlı ve Avrupa" başlığı altında ilk işlenen konu Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve gelişimidir. Burada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Osmanlı'dan "Türklerin devleti" [28] olarak söz ediliyor ya da Selçuklu Türklerinden ayırmak için Osmanlı Türkleri (Turci Osmanlije)[29] deyişi kullanılıyor. Bir devleti bir ulusla ya da bir etnik grupla özdeşleştirmek ve bu olguyu daha ulus-devletlerin oluşmadığı bir döneme kadar geri taşımak milliyetçi tarih yazımcılığının bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümlerde "Türkler" "usta savaşçılar" olarak nitelendiriliyor, dinlerinin İslam olduğu belirtiliyor. Türkler, önceleri başka hükümdarların, hatta Bizans hükümdarının da paralı askeri olurken, sonraları güçleniyorlar ve kendi "fetih politikalarını" (osvajačka politika) takip etmeye başlıyorlar[30]. Çanakkale boğazını geçip Avrupa'ya ayak basıyor ve eski kıtayı fethetmeye girişiyorlar. Artık ordularında başka halklardan, Müslüman olmayan halklardan da askerler var. Bu bağlamda, Sultan Fatih II. Mehmet'in Sırbistan'ın büyük bölümünü, Bulgaristan'ı ve Yunanistan'ın neredeyse tamamını fethettikten sonra İstanbul'u ele geçirdiği aktarılıyor.

Bu noktada İstanbul'un fethinin ayrıntılı sayılabilecek bir anlatısına yer verildiği görülüyor. Öncelikle belirtmek gerekli ki, kitaplarda İstanbul "Carigrad"[31] olarak anılıyor. Fakat "Carigrad"ın bugün hangi isimle anıldığı ve hangi ülkede bulunduğu öğrencilere üzerinde düşünmeleri gereken bir soru olarak, yanıtlanmaksızın soruluyor. Osmanlıların şehri korkunç biçimde (strahovito) yağmaladıkları, birçok insanı ya öldürdükleri ya da köleleştirdikleri söyleniyor. Kiliselerin, o dönemde dünyadaki en büyük kilise Ayasofya da dâhil olmak üzere, camiye çevrildiğinden söz ediliyor. Ancak bu noktada belirtmek gerekli ki, başka bir çerçevede Ayasofya'nın günümüzde müze olarak kullanıldığı bilgisi de veriliyor[32]. Öte yandan, aktarılan bilgiler kutular içinde verilen, o dönemde yaşamış

[25] P6-P, s. 141-171; P6-A, s. 143-161;
[26] P2-P, s. 140
[27] P2-A, s. 101-106
[28] P6-P, s. 142-5; P6-A, s. 144;
[29] P2-A, s. 101
[30] P6-P, s. 142
[31] Carigrad Slav dillerinde "İmparator Şehri" anlamına gelir.
[32] P6-P, s.19

kişilerin tanıklıklarınca destekleniyor. Bunlardan birinde[33], o dönemdeki gözlemcilerden birinin ağzından Türklerin ne kadar dayanıklı, ciddi ve inançlı savaşçılar olduğu anlatılıyor. Kutunun altında bu metnin neye işaret ettiğinin yorumlanması isteniyor. Bir başka kutuda[34], yine o dönemdeki bir gözlemcinin ağzından İstanbul'un fethedildiği gün yaşanan şiddet ve vahşet anlatılıyor. Ne var ki, metnin altında II. Mehmet'in yağma ve talana sadece 3 gün izin verdiği, sonra durumu kontrol altına alıp şehrin sakinlerinin güvenliğini sağladığı yazıyor. Bu unsurlar, kanımca, anlatıyı nesnel kılıyor.

İstanbul'un fethinin sonrasında ele alınan konu Kosovo savaşıdır. Buna ilişkin anlatıda, milliyetçi tarih yazımcılığının bir başka tezahürü olarak, savaşın tarafları Sırplar ve Osmanlılar olarak tanımlanıyor. Savaşta her iki tarafın da büyük kayıp verdiği, her iki tarafın hükümdarının da öldürüldüğü söyleniyor. Bu kayıplar yüzünden Osmanlı'nın Avrupa topraklarında ilerlemeye bir süre ara vermek zorunda kaldığı bilgisi aktarılıyor. Öte yandan, her ne kadar Kosovo muharebesinin bir kazananı olmasa da, bu büyük bir Sırp yenilgisi olarak hatırlandığı aktarılıyor. Bunun ardından, Osmanlıların 15. yüzyılın ikinci yarısında Sırbistan'ı ve Bosna'yı ele geçirmeleri aktarılıyor. Bosna'nın ele geçirilişine ilişkin bölümde Kral Tomislav'ın teslim olmasına rağmen kafasının kesilerek idam edilmesi anlatılıyor[35]. Bu noktada, Osmanlı güçlerinin artık Hırvatistan sınırlarına kadar erişmiş oldukları ve böylelikle tarihte "Osmanlı'ya karşı Hırvatların koruyacağı sınır" kavramının ilk defa ortaya çıktığı söyleniyor.

Bu noktadan sonra işlenen konuların ana teması fetihçi Osmanlıların saldırılarına karşı Hırvatların vatanlarını (sınırlarını) korumaları olarak özetlenebilir. Bu konular işlenirken atılan başlıkların bazıları bu ana temayı iyice vurgulayıcı niteliktedir: "Osmanlı Tehlikesinin Başlaması"[36], "Hırvatların 15. Yüzyılda Osmanlılarla Savaşları"[37], "Osmanlılarla Çatışmalar"[38], "Hırvatistan'a Türk Akınları"[39], "En Büyük Osmanlı Tehlikesi Dönemi"[40], "Türklerin Hırvat Topraklarını Fethetmesi"[41], "Türklere karşı savunma savaşı"[42], "Türk sızmalarının (prodor) durdurulması"[43], "Hırvat topraklarının Osmanlı'dan kurtarılması"[44], "Hırvat Topraklarında Türklere Karşı Ayaklanmalar"[45]. Bu başlıklarda, kronolojik olarak, Osmanlıların bugünkü Hırvatistan sınırları içinde yer alan Dalmaçya, Lika, Doğu ve Batı Slavonya bölgelerinde Osmanlı birlikleriyle yapılan savaşlara yer veriliyor. Bu bağlamda ele alınan ilk muharebe, 1493 yılında gerçekleşen Krbava savaşıdır. Bu savaşta ağır

[33] P6-P, s. 142
[34] P6-P, s. 143
[35] P6-A, s. 122
[36] P2-P, s. 180
[37] P6-P, s. 146
[38] P2-P, s. 227
[39] P2-A, s. 135
[40] P6-P, s. 155
[41] P2-A, s. 198
[42] P6-P, s. 155; P6-A, s. 150
[43] P6-P, s. 156
[44] P6-P, s. 164; P6-A, s. 160; P2-P, s. 236; P2-A, s. 221
[45] P2-A, s. 222-223

bir yenilgi alındığı, Hırvat tarafındaki soyluların büyük kısmı öldüğü ya da esir edildiği aktarılıyor. Bunun yanında Klis muharebesinden de söz ediliyor. Öte yandan, I. Viyana kuşatmasında Hırvat askerlerin Avusturya-Macaristan İmparatoruna destek verdiği belirtiliyor. Ancak, dönemin yazgısını belirleyici esas savaşlar olarak Hırvat topraklarının dışında meydana gelen Mohaç savaşı ve II. Viyana kuşatması da ayrıntılı olarak aktarılıyor. Mohaç savaşında Macarların çok ciddi bir yenilgiye uğradığı, ama buna rağmen Osmanlıların yine de Macaristan'ın tümünü ele geçiremediği, ayrıca bunun Osmanlı kuvvetlerinin Avrupa'da kazandığı en son büyük zafer olduğu aktarılıyor. II. Viyana kuşatması ertesinde Osmanlıların Orta Avrupa'da geri çekilme sürecinde yerel Hırvat güçlerinin de "özgürlük savaşları" (borbe za oslobodjenje) verdiği ve sonuçta Hırvat topraklarını işgalden kurtardığı söyleniyor.

Bu döneme ilişkin anlatıda gene milliyetçi tarih yazımcılığının ana temalarından birisi olan, ulusların ve ulusal toprakların daha o dönemlerde de mevcut bulunduğu anlayışının egemen olduğu görülmekte. Öte yandan, bu anlayışın bir uzantısı olarak, Osmanlı İmparatorluğu Türklerin devleti olarak anlaşılıyor ve Osmanlı ile Türk kimlikleri örtüştürülüyor. Öte yandan, aynı anlatıda yeniçerilerden "ailelerinden kaçırılarak (oteti) Müslümanlaştırılmış Hıristiyanlardan oluşan" birlikler olarak söz ediliyor[46]. Bunun yanında, Osmanlı İmparatorluğu bir Müslüman devleti olarak tanımlanıyor. Bu devletin ilk dönemlerinde, güçlenmekte iken Hıristiyan'lara karşı hoşgörülü davrandığı, ancak zayıflama döneminde bu tavrını değiştirerek Hıristiyanları din değiştirip İslam'ı kabul etmeye zorladığı yazılıyor.

Öte yandan, doğrudan Osmanlı – Türk imajına ilişkin olmamakla birlikte, dolaylı yoldan bir ilişki kurulabilecek bir diğer noktaya daha işaret etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu, o dönemdeki gelişmeler sonucunda Hırvat topraklarına Hırvatlar haricindeki toplulukların, özellikle de Sırp nüfusun yerleşmesi konusudur. Bu konunun Osmanlı – Türk imajıyla dolaylı ya da dolaysız olarak kurulan ilişkisini açıklamadan önce, buna ilişkin anlatının bazı unsurlarına yer vermeliyim. Bu unsurlardan birincisi, Osmanlıların güçsüz düşmeye başladıkları dönemde, Osmanlıya karşı ayaklanan Sırpların, Osmanlı Devletinin Hıristiyan asilere sert karşılık vermesi nedeniyle Hırvat ve Macar topraklarına sığındığı bilgisinin öğrencilere aktarılmasıdır. Bunun yanında, bazı kitaplarda "Vojna Krajina" (Askeri Sınır), konusunun müstakil bir başlık olarak incelenmesi önemlidir[47]. Vojna Krajina Avusturya – Macaristan tarafından Osmanlı akınlarını bir ölçüde engelleyebilmek amacıyla özel bir statüye sahip şekilde oluşturulmuş, bugünkü Hırvatistan ile Bosna-Hersek arasındaki sınır çizgisi dolaylarına aşağı yukarı denk düşen bir bölgeye verilen addır. Avusturya – Macaristan imparatorları bu bölgeye ağırlıklı olarak Osmanlı idaresinden kaçan Sırp nüfusu yerleştirmiştir. Esas uğraşları asker olarak Osmanlı akınlarına karşı koymak olan bu nüfus ve üzerinde oturdukları topraklar o yörenin derebeylerinin (ki bu derebeyleri ders kitaplarındaki anlatıya göre "Hırvat" ulusuna dâhildir) yetki alanının dışına çıkarılarak idari ve mali açıdan doğrudan Viyana'ya başlanmıştır. Sonuçta, bu bölgede Sırp etnik nüfusun belli bir özerklik içinde yaşama geleneği mevcuttur. 1991 yılında Hırvatistan'ın sosyalist Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, bu

[46] P6-P, s. 164, P2-P, s. 141

[47] P6-P, s. 159-161; P6-A, s. 152; P2-P, s. 230-231; P2-A, s. 202-203

bölgelerde ayaklanma olmuş, 1991-1995 arasında Hırvatistan bu topraklar üzerinde kontrol sağlayamamıştır. Günümüz Hırvatistan'ının kuruluşu aşamasındaki bu sorunun ortaya çıkışı, sıklıkla tarihsel gelişim sürecinde "Vojna Krajina"nın kurulmasına bağlanır şekilde açıklanır ve açık ya da zımni olarak Avusturya – Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları bu durumdan sorumlu tutulur. Aynı mantık ders kitapları anlatıları içinde dolaylı olarak ya da doğrudan biçimde öğrenciye aktarılıyor. Bir kitapta Vojna Krajina konusunun işlendiği başlığının sonunda öğrencilere şu sorular soruluyor: Vojna Krajina'nın oluşturulmasını nasıl değerlendiriyorsun, bu Hırvatistan için iyi olmuş mudur?[48] Hırvatların hoşnutsuzluğunun sebepleri nelerdir?[49] Bir diğer kitapta, "Osmanlı Fetihlerinin Sonuçları" başlığı altında, Ortodoks Hıristiyanların Hırvat topraklarına yerleşmesinin doğrudan Osmanlı İmparatorluğunun fetihlerinin sonucunda gerçekleşen bir olay olduğu bilgisi veriliyor[50]. Lise kitaplarında ise, birinde Vojna Krajina konusu işlenmeden hemen önce "Hırvat Göçü" başlığı altında, diğerinde ise Vojna Krajina'dan bağımsız olarak "Türk Fetihlerinin Sonucu Olarak Göçler" başlığı altında, Osmanlı baskısı altında Hırvatların yaşadıkları toprakları terk ederek daha kuzeye göçmek zorunda kaldıkları aktarılıyor[51].

"Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa" başlığı altında incelenen müstakil alt başlıklardan birisi "Osmanlı idaresi döneminde Bosna"dır[52]. Hırvat tarih kitaplarında Bosna Hersek'in müstakil bir başlık olarak incelenmesi, Hersek bölgesinin tarihsel açıdan Hırvatistan topraklarına dâhil kabul edilmesi yanında Bosna-Hersek'te Katolik Hırvat nüfusun ağırlıklı yaşadığı kantonlardaki okullarda Hırvatistan'da hazırlanan ders kitaplarının okutulabilmesi imkânının mevcudiyetiyle de açıklanabilir. Bu başlıkta Bosna Paşalığı'nın statüsü işlenirken genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısı, tımarlı sipahiler anlatılıyor. İmparatorlukta Müslüman ve Hıristiyan tebaanın eşit olmadığı, Hıristiyanların haraç ödediği aktarılıyor, devşirme sistemi anlatılıyor[53]. Bunun yanında, Osmanlı'nın İmparatorluğu ile Katolik Kilisesi arasında bir uzlaşmazlık olduğu fikri işleniyor[54]. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu Katolik Kilisesini bir tehlike olarak kabul ediyor, çünkü kilisenin başı Papa, Ortodoks Kilisesi'nin lideri Patrik'in aksine, Osmanlı'nın erişemeyeceği bir yerde hüküm sürüyor. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki Katolik Kilisesi mensuplarına hasmane davranıyor[55]. Bosna'da Katolik Kilisesinden sadece Fransiskenler kalmaya cesaret edebiliyor, ama onların manastırları da sık sık yağmalanıp yakılıyor. Bu nedenlerle Bosna'da Katoliklik geriliyor, Ortodoksluk ve Müslümanlaştırma politikalarına bağlı olarak İslam gelişiyor.

Bu döneme ilişkinin konuların işlendiği başlıklardan sonuncusu "Osmanlı'dan kurtuluştan sonraki durum"[56]. Bu başlıkta, gayet nesnel bir anlatımla, Hırvat topraklarının Osman-

[48] P6-P, s. 161
[49] P6-A, s. 152
[50] P6-A, s. 154
[51] P2-P, s. 229; P2-A, s. 140 ve s. 205
[52] P6-P, s. 168-170
[53] P2-A, s. 217
[54] P2-P, s. 142
[55] P6-A, s. 156; P2-A, s. 218-219
[56] P6-P, s. 198-201

lıdan kurtarılmasından sonra buradaki Müslüman nüfusun ya din değiştirip Hıristiyan olduğu ya da Osmanlı ülkesine göç ettiği aktarılarak, camilerin ve diğer Osmanlı eserlerinin ya yıkıldığı ya da kiliseye çevrildiği belirtiliyor. Bir kitapta, "Türk dönemi"nden çok az eserin kaldığı belirtilip, öğrencinin bunun hakkında ne düşündüğü, bu kalan az sayıda eserin "kendi tarihimiz"in (naša povijest – kastedilen "Hırvat tarihi"dir) bir parçası olup olmadığı soruluyor[57].

IV- 18., 19. ve Erken 20. Yüzyıl Tarihi Anlatısında Osmanlı-Türk İmajı

Temel eğitimin 7., lise eğitiminin ise 3. sınıflarında okutulan tarih kitaplarında[58] 18. ve 19. yüzyıl tarihi anlatılıyor. Temel eğitim kitaplarında, bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak "Osmanlı İmparatorluğundaki Halkların Milliyetçilik Hareketleri" başlığında ele alınıyor[59]. 19. yüzyılın ilk yarısındaki gelişmelerin konu edildiği bu anlatıda, Osmanlı İmparatorluğunun artık güçsüz düşmesine rağmen hala büyük bir devlet olmaya devam ettiği, bünyesinde birçok ulusu ve dini grubu barındırdığı aktarılıyor. İmparatorluğun varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği meselesinin Doğu Sorunu (Istočno pitanje) olarak adlandırıldığı öğrenciye aktarılıyor. Lise kitaplarında ise "Doğu Sorunu"nun ana başlık olarak seçildiğini görüyoruz[60]. Bu çerçevede, temel eğitim kitaplarında kronolojik bir anlatıyla Yunan ve Sırp isyanları, Karadağ'ın fiilen bağımsız hale gelişi, özerklik isteyen Bosna'lı feodallerin isyanları, Bosna'daki isyanların şiddetle bastırılması anlatılıyor. Buna karşılık lise kitaplarında daha tematik olarak Balkanlardaki ulusal hareketler ve Rusya'nın bu bağlamdaki rolü işleniyor. Ayrıca III. Selim ve II. Mahmut reformlarından söz ediliyor ve özellikle askerlik alanında yapılan reformların Bosna'da isyanlara yol açtığı belirtiliyor[61]. Bu anlatılarda bir ortak nokta, ya Bosna'dan bahsedilirken ya da "Osmanlı İmparatorluğunda Katolikler"[62] gibi doğrudan bir başlık altında, tıpkı bir sınıf önce işlenen konularda değinildiği gibi, Fransiskenlerin Bosna'da Katolik varlığını ve Hırvat milli kimliğini korumaya devam ediyor olmaları. Ancak, Fransiskenler'in bu işlevi büyük güçlüklerle yerine getirebildikleri, çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Katolik Kilisesine ve Katolik nüfusa çok sert davrandığı belirtiliyor[63].

19. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen gelişmeler, temel eğitim kitaplarında "Balkan Yarımadasındaki Değişiklikler", lise kitaplarında ise "Avusturya-Macaristan ve Yeni Balkan Devletleri" başlığı altında inceleniyor. Burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1875 Bosna-Hersek isyanı ve 1876-77 savaşı ile başlayan süreçte Avrupa'daki topraklarının neredeyse tamamını yitiriş süreci aktarılıyor[64]. Bu anlatıda esas olarak Osmanlı İmparatorluğunun ana aktör olarak ele alınmadığını, esas olarak karşı karşıya geldiği güçlerle ilişkileri bağlamında ve nesnel olarak incelendiği görülüyor. Buradaki anlatı-

[57] P6-P, s. 201
[58] P7-P, P7-A, P3-P ve P3-A
[59] P7-P, s. 66-71
[60] P3-P, s. 30-35; P3-A, s. 109
[61] P7-A, s. 48-49; P3-P, s. 34; P3-A, s. 109-112
[62] P3-P, s. 30
[63] P7-A, s. 48
[64] P7-P s. 109-112

larda vurgu Rusya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda nüfuz elde etme mücadelesine yapılıyor.

Birinci Dünya Savaşı temel eğitim ve lise müfredatlarında farklı sınıflarda ele alınıyor. Temel eğitim müfredatında bu konu 7. sınıf konuları arasında yer alırken, lise müfredatında bir sonraki sınıfta yer verildiğini görüyoruz. Temel eğitim kitaplarında Birinci Dünya Savaşının anlatıldığı başlıkta[65] Osmanlı İmparatorluğu'na sadece Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Balkan Savaşları alt başlığında yer veriliyor[66].

Temel eğitim 7. sınıf ve lise 3. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin anlatıların büyük ölçüde nesnel kaleme alındığı göze çarpıyor. Burada, milliyetçi tarih yazımcılığının ötekileştirici temalarının çok fazla kullanılmadığını görüyoruz. Bu olgunun, Hırvatistan'ın bir Balkanlar devleti olmadığı, coğrafya olarak Orta Avrupa'ya dâhil olduğu şeklindeki resmi teze uygun olarak, konunun doğrudan Hırvatistan'ı ilgilendirmiyor olarak değerlendirilmesiyle bağlantılı açıklanabileceği kanısındayım. Ancak, Bosna'daki Hırvatlar söz konusu olunca anlatıdaki nesnelliğin büyük ölçüde kaybolduğu derhal göze çarpan bir husus olarak karşımıza çıkıyor.

V- 20. Yüzyıl Tarihi Anlatısında Osmanlı-Türk İmajı

Temel eğitimin 8. sınıflarında okutulan, 20. yüzyıl tarihinin ele alındığı kitaplar[67], genellikle Birinci Dünya savaşının yarattığı yıkımın anlatılmasıyla başlıyor. Buna karşılık, lise eğitiminin ise 4. sınıfındaki tarih müfredatının ilk konuları, temel eğitimin 7. sınıfının son konularıyla örtüşen nitelikte. Daha açık bir ifadeyle, bu kitaplarda[68] Balkan Savaşları da dahil olmak üzere, Birinci Dünya Savaşına giden süreç ve Savaş süreci ilk iki başlığı oluşturmakta. Burada da, yukarıda değinildiği şekilde, Osmanlı İmparatorluğu bir ana aktör olarak incelenmiyor, sadece olayların gelişim sürecinde devreye girdiği ölçüde konu ediliyor[69]. Bu nedenle, burada doğrudan Savaş sonrası dönemin konu edildiği bölümlere geçiyorum.

Bu kitaplarda savaşın yarattığı yıkım açıkça tanımlanıyor[70]. Bir kitapta, savaş esnasında ve sonrasında birçok insanın yerlerinden yurtların olduğu anlatılırken Türk – Yunan mübadelesinden de bahsediliyor. Ayrıca 1915-1918 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yüz binlerce Ermeni'nin yerinden sürülme esnasında öldüğü söyleniyor ve bunun 20. Yüzyılın ilk soykırımı (genocid) olduğu belirtiliyor[71].

Barış antlaşmaları sonrasında yeniden oluşturulan dünya düzeninin anlatıldığı bölümlerde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ele alınması açısından incelediğim kitaplarda dikkat

[65] P7-P s. 171-193; P7-A, s. 149-163
[66] P7-P s. 175-176; P7-A, s. 150-153
[67] P8-P ve P8-A
[68] P4-P ve P4-A
[69] P4-P, s. 9-17 ve 26-35; P4-A, s. 8-39
[70] P4-P, s. 34-35; P4-A, s. 39
[71] P8-P s. 11

çekici bir farklılık var. Profil Yayınevi tarafından basılan temel eğitim 8. sınıf tarih kitabında Türkiye konusuna "Avrupa'da Savaş Sonrası Sınır Değişiklikleri" başlığı altında değil, "Yakın Doğu'da Değişiklikler"[72] başlığı yer veriliyor. Bu bölümde, tek bir sayfada çok özlü bir biçimde, mütareke sonrası İstanbul'un işgali, Yunan ordusunun Anadolu'ya girişi, bunun doğurduğu tepki ile hem işgal güçlerine hem de Sultan'a karşı direnişin başlaması, sonuçta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu anlatılıyor. Aynı sayfada Atatürk'ün resmiyle birlikte ayrıntılı bir resim altı yazısı yer alıyor. Burada, Atatürk'ün kelime anlamı olarak Türklerin babası anlamına geldiği, modern Türkiye'yi kuran kişi olduğu, Versailles (doğrusu Sèvres olmalı, ancak kitapta Versailles olarak yer alıyor) Barış anlaşmasına karşı koyduğu, Yunanlılara karşı savaşta Türk ordusunu başarıyla idare ettiği, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olduğu, Türkiye'yi modernleştirdiği, halifeliği kaldırdığı, İslam hukuku yerine Batı hukukunu getirdiği yazıyor.

Buna karşılık, Profil Yayınevi tarafından lise 4. sınıf tarih ders kitabında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna "Demokratik (Devlet Kurucu-državotvorni) Süreçler" başlığı altında, İrlanda Cumhuriyetçi Hareketi ve Sionist Hareket ile birlikte sadece bir paragraflık yer veriliyor[73].

Öte yandan, Alfa Yayınevi tarafından basılan temel eğitim 8. sınıf tarih kitabında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan, ilk olarak "Avrupa'da Sınır Değişiklikleri ve Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı"[74] başlığından değiniliyor. Bunun ardından konu "Türkiye'de Ulusal Hareket" (nacionalni pokret) müstakil başlığı altında çok daha geniş bir şekilde inceleniyor[75]. Burada, "Osmanlı Topraklarının Parçalanması"[76], "Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Başarıları"[77], "Türk Yeniden Uyanışı" (preporod)[78] alt başlıklarında, ulusal kurtuluş mücadelesi, cumhuriyetin ilanı, Kemalist devrimler ayrıntılı biçimde öğrencilere aktarılıyor. Aynı yayınevi tarafından yayınlanan lise 4. sınıf tarih kitabında ise, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu "Barış Anlaşmaları" başlığı altında tek bir paragrafta inceleniyor[79]. Bu paragrafta, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk ordusunun milyonlarca Hıristiyan Rum ve Ermeni'ye karşı soykırım ve etnik temizlik (genocid i etničko čišćenje) işlediğinin yazılması dikkat çekici.

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem ve bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu konularına ilişkin bu radikal ele alış farklılıklarının değerlendirmesi kanımca şu şekilde yapılabilir: –En azından bu konuya özgü olarak- ne yayınevi ölçeğinde dolayısıyla ne de daha genel ölçekte bir sistematik politika mevcuttur. Dolayısıyla, yazarlar kendi bakış açılarına paralel olarak konuyu geniş ya da dar, objektif ya da öznel bakışlarına paralel bir biçimde belli değer yargıları iletir şekilde ele alabilmektedirler. Bu bağlamda, Profil

[72] P8-P s. 22
[73] P4-P, s. 60
[74] P8-A, s. 10
[75] P8-A, s. 15-17
[76] P8-A, s. 15
[77] P8-A, s. 16
[78] P8-A, s. 17
[79] P4-A, s. 57-58

Yayınevinin kitaplarında Türkiye başlığının Avrupa üst başlığı yerine Yakın Doğu çerçevesine dâhil edilmesi dikkat çekicidir. Bu olgu, yukarıda ele aldığım kitaplarda Osmanlı İmparatorluğu ve Müslümanlık bahislerinin Avrupa kavramıyla bir ayrılık, hatta bir karşıtlık içeren bir çerçevede anlatılmasıyla uyumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak, Alfa Yayınevi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan kesin bir kopuşun gerçekleştiğini net bir biçimde öğrencilere aktarırken, Profil yayınevi kitapları bu vurguyu yapmamakta, bilakis örtülü biçimde Türkiye'yi Avrupa dışında konumlandırmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Hırvatistan temel eğitim 5-8 ve lise 1-4. sınıflarında okutulan, Profil ve Alfa Yayınevleri tarafından yayınlanan toplam on altı tarih ders kitabı içerdikleri Osmanlı – Türk imajı açısından değerlendirilmiştir. Bu inceleme çerçevesinde ilk yapacağım saptama, Hırvatistan tarih ders kitaplarının milliyetçi paradigmanın temel önermelerine dayalı olarak yazıldığı olacaktır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde Hırvatistan'da ders kitapları yazımı ve kullanımı alanında da önemli reformlar yapılmış, bu alanda evrensel standartların benimseneceği taahhüdüne girilmiştir. Hırvatistan'da ders kitaplarının tek merkezden hazırlanması uygulaması 2000'li yılların başında terk edilmiş, bunun yerine Bakanlık tarafından belirlenen standartlara göre piyasa mantığı içinde hazırlanan çok sayıda kitap arasından tercih uygulamasına geçilmiştir. Buna bağlı olarak, 2007'den bu yana yukarıda anlatılan dönüşüm doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında siyasi doğruculuk (political correctness) dili ve anlatısının benimsendiği görülüyor. Ne var ki, bu reform çabasının ancak belli bir ölçüye kadar etkili olabildiği anlaşılıyor. Kitaplarda yer alan görsellerin seçimi, kullanımı ve benimsenen anlatım tarzı bakımından önemli iyileşmeler kaydedilmiş olsa da[80], milliyetçi tarih yazımcılığının ana temalarının kitap metinlerine içkin kalması, ortaya ister istemez biz-ötekiler ayrımına dayalı bir tarih anlatısı çıkarıyor. Bu anlatıda ayrıca, devletler tarihin ilk aşamalarından beri milli ya da etnik gruplarla doğrudan bağlantılı siyasi yapılar olarak tanımlanıyor, böylelikle günümüzdeki milli kimliklerin çok erken dönemlere kadar geri giden karşıtlıklar içerdiği düşüncesi işleniyor.

Bu olgu, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin metinlerde erken modern çağ anlatısında ortaya çıkıyor. Bu dönem konularının işlendiği kitaplarda kullanılan görsellerin ağırlıklı olarak ya tablolar ya da illüstrasyonlar olarak seçildiği görülmekte. Öte yandan, kutu içinde aktarılan metinler de doğrudan tarihi tanıklıklarıdır. Bu malzemenin herhangi bir olumsuz mesaj iletmediği, nesnel (objektif) bir tarih anlatısı çerçevesi içine oturduğu söylenebilir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun "Türklerin Devleti" olarak tanımlanması, bu milli devletin gene Hırvat milli kimliğiyle bağlantılı bir siyasi birime, adıyla adlı olarak Hırvatistan'a karşı fetihlere girişen, topraklarını istila eden ve boyunduruğundan ancak özgürlük mücadeleleri sonucunda kurtulmak mümkün olmuş bir güç şeklinde aktarılması anlatının objektif niteliğinin etkisini tamamen ortadan kaldıran bir unsurdur. Bu

[80] 2005 öncesi döneme ilişkin bir değerlendirme ve ortaya çıkan iyileşmenin değerlendirmesi açısından bkz. Žunić, a.g.e.

anlatıya maruz kalan öğrencide ister istemez, bugünkü Hırvat ve Türk milli kimliklerinin tarihten gelen bir uzlaşmazlık barındırdığı fikri oluşacaktır.

Öte yandan, sıra bazı özel başlıklara geldiğinde, metin içi objektifliğin dahi ortadan kalktığı görülmektedir. Vojna Krajina konusunun ve Osmanlı İmparatorluğu içinde Katolik Kilisesi'nin konumunun işlendiği başlıklar doğrudan olumsuz imaj aktaran içerikleriyle bu bağlamda derhal ön plana çıkıyorlar. Farklı kitaplarda ele alınan Vojna Krajina başlığının işlenmesinde tüm anlatıları kapsayacak biçimde karşımıza çıkan özellik, Hırvat topraklarına başka etnik grupların yerleşmesinin doğrudan Osmanlı İmparatorluğunun fetih politikalarının bir sonucu olarak sunulmasıdır. Böylelikle, öğrenciler güncel bir sorunun, bağımsızlığın ilanından sonra Hırvatistan sınırları içinde kalan Sırp nüfusun büyük çoğunluğunun ayaklanması sonrasında yaşanan silahlı çatışmanın sebebinin tarihte yattığı fikrini edinmektedirler. Bunun yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Katolik Kilisesine karşı diğer Hıristiyan kiliselerine, bu bağlamda da özellikle Sırp Ortodoks kilisesine karşı takındığı tutumdan çok daha sert bir politika izlediği temasının birçok ders kitabında karşımıza çıkan bir anlatı olması yine önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun "Türklerin Devleti" olarak sunulduğu, Katolikliğin de Hırvat olmanın başlıca unsuru olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, bu anlatının da Türk ve Hırvat milli kimlikleri arasında tarihten gelen bir karşıtlık bulunduğu düşüncesini öğrencide güçlendireceği, kanımca, kuşkusuzdur.

KAYNAKLAR

• Damir Agičić - Nikola Anušić - Petar Bagarić, **Povijest 3:** udžbenik za treći razred gimnazije, Profil, Zagreb 2009

• Damir Agičić - Snježana Koren - Magdalena Najbar-Agičić, **Povijest 7:** udžbenik za sedmi razred osnovne škole, Profil, Zagreb 2009

• Miroslav Akmadža – Mario Jareb – Zdenko Radelić, **Povijest 4:** udžbenik za četvrti razred gimnazije, Alfa, Mostar 2009

• Mario Albetini, "L'Idée de Nation", in **Annales de la philosophie politique** 8: L'idée de nation, PUF, Paris 1969

• Peter Alter, **Nationalism**, Edward Arnold, 1994 (2nd edition)

• John A. Armstrong, **Nations before Nationalism**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982

• Stjepan Bekavac – Robert Skenderović, **Povijest 3:** udžbenik za treći razred gimnazije, Alfa, Mostar 2009

• Stjepan Bekavac – Marija Bradvica – Miroslav Rozić, **Povijest 5:** udžbenik za peti razred osnovne škole, Alfa, Mostar 2009

• Stjepan Bekavac – Siniša Kljajić – Miroslav Rozić, **Povijest 7:** udžbenik za sedmi razred srednjih skola, Alfa, Mostar 2009

• Stjepan Bekavac – Mario Jareb – Miroslav Rozić, **Povijest 8:** udžbenik za osmi razred srednjih skola, Alfa, Mostar 2009

• Ante Birin – Tomislav Šarlija, **Povijest 2:** udžbenik za drugi razred gimnazije, Alfa, Mostar 2009

• Ante Birin – Miroslav Rozić – Tomislav Šarlija, **Povijest 6:** udžbenik za šesti razred srednjih skola, Alfa, Mostar 2009

• Neven Budak - Marija Mogorović Crljenko, **Povijest 6:** udžbenik za šesti razred osnovne škole, Profil, Zagreb 2009

• Damir Bulat, Šime Labor, Miroslav Šašić, **Povijest 2:** udžbenik za drugi razred gimnazije, Profil, Zagreb 2009

• Roger Dadoun, "Psychanalyse et politique", in P. Ory (sous la direction de); **Nouvelle histoire des idées politiques**, Hachette Pluriel, Paris 1987

• Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, XII Levha Yayınları, İstanbul 2008 (genişletilmiş 2. Bası)

• Maja Ferček - Tatjana Medić Posavec - Vladimir Posavec, **Povijest 1:** udžbenik za prvi razred gimnazije, Profil, Zagreb 2009

• Ernest Gellner, **Culture, Identity, and Politics**, Cambridge University Press, 1987

• Snježana Koren, **Povijest 8:** udžbenik za osmi razred osnovne škole, Profil, Zagreb 2009

• Tina Matanić - Toni Rajković, **Povijest 5:** udžbenik za peti razred osnovne škole, Profil, Zagreb 2009

• Damir Mijatović, **Povijest 1:** udžbenik za prvi razred gimnazije, Alfa, Mostar 2009

• Goran Miljan - Ivica Miškulin, **Povijest 4:** udžbenik za četvrti razred gimnazije, Profil, Zagreb 2009

• **Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje**, Zagreb 2011

• Ernest Renan, "Qu'est-ce qu'une nation?", in **Qu'est-ce qu'une nation et autres essais politiques**, Presses Pocket, Paris 1992

• Dominique Schnapper, **La communauté des citoyens**, Gallimard, Paris, 1994

• **Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje**, Zagreb 2007

• Mirna Žunić, **Hırvatistan'da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Algısı**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi (yayınlanmamış), 2008